

3. Tutkimusjulkaisemisen kustannusten tasapainottaminen

Suositus: Avoimen tieteen koordinaatio, Kansalliskirjasto Suomen yliopistokirjastojen verkosto FUN yhdessä järjestävät FinELib-konsortion jäsenille, tutkimusrahoittajille, kotimaisille tiedekustantajille sekä tutkijajärjestöille laajamittaisen keskustelun, jossa osapuolet sopivat ja määrittelevät:

- a. **periaatteita, joita yksittäiset toimijat noudattavat tukeakseen monimuotoista ja taloudellisesti kestävästä tutkimusjulkaisemisen avoimuutta**
- b. **keinoja, joilla erityisesti tutkimusjulkaisemiseen rahoitusta kohdistavat toimijat voivat edistää monimuotoista ja taloudellisesti kestävästä tutkimusjulkaisemisen avoimuutta.**

Tutkimusjulkaisemisen rahoituksessa vallitsee epätasapaino, joka yksipuolistaa tutkimusjulkaisemisen kenttää. Tutkimusjulkaisemiseen käytetyistä rahoista valtaosa kasautuu muutamalle isolle toimijalle, kun taas pienemmät julkaisijat joutuvat hyvin usein toimimaan kannattavuuden rajoilla.

Rahoituksen epätasapaino karsii myös julkaisemismuotojen monimuotoisuutta. Kohtuuttoman paljon rahoituksesta kuluu ei-avointen julkaisujen lisenssimaksuihin, julkaisuja kirjoittaneiden tutkijoiden tai näiden taustaorganisaatioiden maksamiin käsittelymaksuihin (APC/BPC-maksut) ja transformatiivisiin sopimuksiin. Suhteessa liian vähän rahoituksesta kohdistuu vastuulliseen ja kestäväan eli ns. timanttiavoimeen julkaisemiseen, jossa julkaisut ja julkaisualustat eivät peri maksuja tekijöiltä eivätkä lukijoilta.

Erityisen merkittävästi epätasapaino vaikuttaa paikallisella tasolla ja pienillä kielillä toimiviin tutkimusjulkaisijoihin, jotka useimmiten ovat kooltaan hyvin pieniä. Esimerkiksi suomalaiset tiedekustantajat julkaisevat pääasiassa timanttiavoimella mallilla, mikä entisestään hankaloittaa niiden toimintaa. Kotimaisen tiedejulkaisemisen taloudellinen kestävämyys on pitkällä aikavälillä jopa turvallisuusongelma, koska kansallisilla kielillä saatavilla olevan luotettavan tutkimusperäisen tiedon puute tarjoaa mahdollisuuksia hybridi-vaikuttamiselle. Ongelma ei kuitenkaan ole vain suomalainen, vaan sama epätasapaino koskee kaikkea tutkimusjulkaisemista julkaisukanavan kotimaasta tai sen julkaisuprofiilin paikallisuudesta tai kansainvälisyydestä riippumatta.

Joskus ratkaisuksi tutkimusjulkaisemisen avoimuuteen on ehdotettu yksinkertaisesti tutkimusjulkaisujen rinnakkaistallentamista. Vaikka rinnakkaistallennus mahdollistaakin julkaisujen viimekätisen avoimuuden, se ei kuitenkaan sinällään poista tutkimusjulkaisemisen kentän epätasapainoa eikä mitenkään erityisesti tue tutkimusjulkaisemisen monimuotoisuutta. Lisäksi jopa rinnakkaistallennuksen mahdollistaminen kaikille tutkimusjulkaisuille ei ole vielä täysimääräisesti onnistunut eräiden isojenkin kustantajien vastahakoisuuden ja juridisten ongelmien takia. Rinnakkaistallennuskin sitä paitsi tuottaa omia kustannuksiaan.

Epätasapainon korjaamista on tähän asti hankaloittanut se, että tutkimusyhteisöllä ei ole ollut selkeää yhteistä ja ajankohtaista näkemystä siitä, millaisiin arvoihin ja päämääriin tutkimusjulkaisemisen avaamisessa olisi sitouduttava. Esimerkiksi Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistus 2020–2025 ja sitä erityisesti julkaisemisen osalta tukeva Lehti- ja

konferenssiartikkelien avoimen saatavuuden osalinjaus on laadittu aikana, jolloin monet nykyisen tutkimusjulkaisemisen kentät ilmiöt eivät ole vielä olleet selkeästi näkyvissä.

Lisäksi on puuttunut yhteinen näkemys tarkemmista periaatteista, joiden perusteella yksittäiset organisaatiot ja muut toimijat toteuttaisivat yhdessä sovittuja arvoja ja päämääriä tutkimusjulkaisemisen käytännön kysymyksissä. Keskustelua onkin lähinnä käyty keinoista, joilla voitaisiin ratkaista kokonaisuuden yksittäisiä osaongelmia (esimerkiksi kotimaisen tiedejulkaisemisen rahoitusta), mutta ilman yhteistä kokonaisnäkemystä koko tutkimusjulkaisemisen kentän päämääristä, ei mikään ratkaisuehdotus ole saanut kaikkien osapuolten hyväksyntää.

Epätasapainon ratkaisuun tarvitaan siis ensiksi yhteistä näkemystä arvoista ja päämääristä, joita avoimessa tieteessä ja erityisesti tutkimusjulkaisemisen kentällä halutaan toteuttaa ja joihin tutkimusyhteisön toimijat sitoutuvat. Tämä keskustelu on jo alkanut Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistuksen päivitysprosessin yhteydessä. Juuri kuulemiskierroksella ollut julistuksen uusi luonnosversio painottaa tutkimusjulkaisemisen osalta erityisesti julkaisemisen monimuotoisuutta ja taloudellisesti kestäväää avoimuutta, mikä tukisi etenkin timanttiavoimen julkaisemisen edistämistä. Julistuksen lopullisen muotoilun hyväksyy Avoimen tieteen ja tutkimuksen kansallinen ohjausryhmä.

Kun yhteinen näkemys arvoista ja sitoumuksista on saavutettu, on syytä aloittaa laajapohjainen keskustelu tutkimusjulkaisemisen keskeisten sidosryhmien välillä tarkemmista periaatteista, joiden perusteella arvoja ja sitoumuksia laitetaan käytäntöön. Suomen kontekstissa keskeisessä roolissa tässä ovat FinELib-konsortion jäsenet, joiden kautta valtaosa tutkimusjulkaisemiseen käytettävistä rahoista kulkee. FinELib-konsortion toimijoista taas merkittävimmän rahallisen panostuksen tutkimusjulkaisemiseen antavat yliopistot, joilla FinELib-sopimusten lisäksi on etenkin kirjastojensa kautta myös omia merkittäviä sopimuksiaan tiedekustantajien kanssa. Tämän lisäksi keskusteluissa olisivat tärkeää olla edustettuna:

- tutkimusrahoittajat, koska heidän jakamaansa rahoitusta kohdistuu myös tutkimusjulkaisemisen kuluihin
- kotimaiset tiedekustantajat, koska tutkimusjulkaisemisen rahoituksen kohdistuminen vaikuttaa heidän toimintaedellytyksiinsä
- tutkijat, koska tutkimusjulkaisemisen rahoituksen kohdistuminen vaikuttaa heidän mahdollisuuksiinsa julkaista tutkimustuloksia heille sopivissa kanavissa.

Periaatteiden lisäksi keskustelussa olisi löydettävä tarkempia keinoja, joilla tutkimusjulkaisemisen epätasapainoa voidaan korjata ja tukea erityisesti monimuotoista ja taloudellisesti kestäväää avointa tutkimusjulkaisemista sekä kotimaassa että kansainvälisesti. Keskustelun tuloksia on hankala tarkkaan ennakoida tässä vaiheessa, mutta voi olettaa, että tutkimusjulkaisemisen monimuotoisuus vaatii luultavimmin moninaisia tukikeinoja, jotka toisaalta antavat rahoitusta kohdentaville tahoille valinnanvaraa tehdä oman profiilinsa mukaisia rahoituspäätöksiä, toisaalta luovat toimintaedellytyksiä esimerkiksi kaikenlaisille tutkimusaloille soveltuville julkaisutavoille. Jotkin keinoista saattavat olla myös epäsuorempaa tutkimusjulkaisemisen kulttuuriin vaikuttamista. Osa keinoista saattaa olla yksittäisen organisaation toteutettavissa, osa saattaa vaatia useamman organisaation tai jopa kansallisen tason panostuksia.

Keskustelun toteuttamisessa luontaiset tahot ovat:

- a. Avoimen tieteen koordinaatio, koska keskustelu periaatteista ja keinoista perustuu Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistuksessa määriteltyihin arvoihin ja sitoumuksiin
- b. Kansalliskirjasto, joka vastaa tutkimusjulkaisemisen rahoituksessa keskeisen FinELib-konsortion toiminnan organisoimisesta
- c. Yliopistokirjastot, koska ne vastaavat julkaisemisen palveluista yliopistoissa, jotka Suomessa kohdentavat tutkimusorganisaatioista eniten rahoitusta tutkimusjulkaisemiseen.